

EMOTIONAL STATES AND CIRCUMSTANCES IN THE NOVEL "MR. K RELEASED" BY MATEI VIȘNIEC

Mihaela-Mariana GEORGESCU (CAZIMIROVICI)
PhD Candidate, University of Bucharest

Abstract: Matei Vișniec is an authentic and creative writer. The first part of this text shows that in the novel "Mr. K Released", in its complexity, Kosef J.'s emotional states are presented like a map, from fear to courage, and from terror to friendship. In the second part, it is described how is expressed the joy – by smiling, laughing, or being happy – despite the darkness of the penitentiary. Finally, the third part of the research presents the short touches of the whether and nature, that can be part of the mentioned contrast.

This text will be part of the PhD thesis.

Keywords: state, fear, joy, Mr. K, penitentiary

01. Stările și singurătatea lui Kosef J.

De o mare complexitate, cu păstrarea constantă a atenției asupra protagonistului, dar și ritmată și bine construită, narațiunea are la bază stările lui Kosef J., singurătatea fiindu-i accentuată prin gândurile sale, expuse, la fel de regulat, printr-un dialog interior efervescent: „«Să le spun, poate, *adevărul?*», se chinuia el”¹, pentru a concluziona, puțin mai jos: „«Adevărul este ceea ce vor ei să creadă», își întărea el hotărârea de a lăsa lucrurile *să curgă.*”

De altfel, nu sunt lăsate doar să se întrevadă sau să se înțeleagă emoțiile, ci sunt expuse direct, pe tot parcursul romanului, transformându-l într-un ansamblu de stări, dispuse sistematic: textul devine transparent, o transparență dezarmantă, ca un carusel al trăirilor, conturându-se șansele unei mai rapide și mai mari apropieri de cititor.

În acest mod, Matei Vișniec face din romanul *Domnul K. eliberat* o hartă a stărilor lui Kosef J, personajul principal, creată din emoțiile pe care acesta le resimte în diversele situații reliefate în relaționarea sa cu diferitele personaje, în locurile în care merge.

Trecând peste stupefacția, temerile și, în mare parte, confuzia care l-au marcat inițial, mai exact, înainte și în momentul aflării că este eliberat, fostul deținut este înțelegător cu gardienii, care devin din ce în ce mai prietenoși cu el, Franz Hoss și Fabius, adjunctul acestuia, bucurându-se de prezența lui Kosef J. la jocurile lor de zaruri și comportându-se cu el ca și cum le-ar fi egal, din moment ce este un „om liber”.

Ba, mai mult, omul participă, la invitația gardienilor, atât la drumurile pe care aceștia le fac în oraș, dar și la căutarea unui deținut evadat. Kosef J. e mândru că e liber, la început, înfometat și „avid de imagini noi”. Pe măsură ce timpul se scurge, când și câștigă la zaruri, devine „Relaxat și puțin amețit de *victorie* [...]”. Are curajul, dar simte și un fel de obligație față de cei doi gardieni, să le transmită, indirect, despre deținutul evadat – deși, inclusiv cu

¹ Matei Vișniec. *Domnul K. eliberat*. Iași: Editura Polirom, Colecția Top 10+, 2015, la Iași, p. 155. De asemenea, pentru conformitate, este de menționat că în citate, s-a păstrat scrierea cu î, în loc de â, precum cea existentă în romanul indicat.

acesta, numit „omul cu fața veselă”, stabilește un fel de relație specială, Kosef J. aducându-i bocanci și pâine, celălalt oferindu-i vin, coniac etc. și deconspirându-i modul său de a trăi –, pe care l-a găsit chiar în interiorul penitenciarului.

Trecerea de la frica – sau, mai degrabă, de la teroarea – pe care o resimțea față de călăi –, la un fel de prietenie, inclusiv ajutorare în momente dificile, este realizată cu multă atenție și pe un fond evident de amabilitate între Kosef J. și gardieni.

În ce-i privește pe deținuți, ei nu se individualizează decât în momentul în care Kosef J. vrea să-l aleagă pe cel pe care urmează să-l lovească, altfel, este scoasă în evidență numai veselia lor, când sunt duși în grădină.

Spre deosebire de aceștia, cei din „lumea liberă” fac parte fie din categoria vocilor, respectiv acele „voci lucide” și „vocile aproape înnebunite”, fie din cea a persoanelor cu identitate proprie. Față de ei sau în prezența lor, când are megafonul pentru a conduce ședința, Kosef J. este, pe rând, „extrem de încurcat”, „amețit”, dar se simte și „puțin rușinat, dar nicidecum trist”; „copleșit de vacarmul din cupolă”, caută „disperat în spatele său” și primește ajutorul necesar.

Prin urmare, autorul pare că ordonă direct, dă dispoziția unei anumite stări și nu caută să o ascundă în spatele unei situații sau acțiuni, nu urmărește să o ascundă pentru a fi presupusă sau intuită. Se produce astfel un fel de demascare, o demistificare ce surprinde. Această dezvăluire îl face pe cititor să se aplece cu mai multă ușurință asupra textului, cu mai multă curiozitate și să se confunde cu personajul.

Este o inversare a modului de expunere: devoalează stările, senzațiile și sentimentele protagonistului – pentru că „[...] noi știm bine că un roman nu e numai o povestire [...]”², în buna concluzie a lui Gérard Genette – pentru a i se intui, mai degrabă, mișcările sau reacțiile fizice, acestea fiind puțin scoase în evidență.

Autorul ferește cititorul de ambiguități și ambiguitățile inerente, din a trage concluzii bazate pe manifestările personajului principal: i se dau direct emoțiile protagonistului, de cele mai multe ori. Deoarece „Indiferent de gen, toate romanele de succes au un lucru în comun: emoția”³, așa cum subliniază Angela Ackerman și Becca Puglisi.

O relație aparte, din punct de vedere emoțional, se stabilește între Rozette, femeia de la bucătărie, și fostul deținut. În prezența ei, a copilului acesteia, căruia îi zâmbeste, dar și a lui Fabius, „Kosef J. se simți, pentru prima oară în viața lui, fericit.” Când „[...] ajunsese să se culce cu Rozette”, oamenii din comunitate veneau pe ascuns și se hrăneau cu resturile de pe cazanele în care se pregătea mâncarea; după ce ei plecau, Kosef J. „[...] respira ușurat. Din inima sa urca un sentiment copleșitor de datorie împlinită.”

Mult întârziată, întâlnirea cu colonelul, director al penitenciarului, în capitolul 27, scoate la suprafață un Kosef J. mai sigur pe el, care nu se lasă intimidat și spune ceea ce consideră a fi adevărul, „[...] deși nu se simțea nici el în largul lui” și era iritat.

Apoi, „omulețul bondoc și jovial” – care, la un moment dat, se transformă în „omulețul suferind și posomorât” – de la magazia de haine, întârzie finalizarea hainelor lui, sperând în salvarea lor: „Totuși, Kosef J. nu se supără. Îi plăcea să vină în atelier, unde avea senzația unui refugiu”; unui loc liniștit, pe care nu-l mai deține de când nu mai poate locui în celula 50.

² Gérard Genette. *Introducere în arhitect. Ficțiune și dicțiune*. București: Editura Univers, 1994, p. 73.

³ Angela Ackerman, Becca Puglisi. *Enciclopedia emoțiilor. Ghid al expresivității personajelor literare*. Introducere. Pitești: Editura Paralela 45, Colecția Compact, 2015, p. 9.

Din moment ce era un „om liber”, Kosef J. are curajul să iasă, într-o seară, în împrejurimile penitenciarului: privind „*dincolo*” de poarta secundară, de-abia descoperită, se gândi cu durere și „[...] își dădu seama că ar fi trebuit să simtă ceva. Dar nu simțea nimic.”

Astfel, vede un câmp și o grădină cu meri, iar, mai departe, orașul. Relația sa cu acesta era una specială, mama sa locuind acolo.

Când mergea în oraș, după pâine, împreună cu gardienii, vedea respectul cu care era întâmpinat, pentru că era considerat un deținut care avusese curajul să se impună. Numai că el nu voia să le spună adevărul: că era liber. De aceea, „Nu trebuia să se arate prea vesel și prea fericit, intuia acest lucru.”

S-a putut lăsa la urmă celula 50, acest loc al stabilității și al echilibrului pentru el, oricât de ciudat ar suna acest lucru, rolul acesteia devenind și, de fapt, rămânând dominant în viața sa: „Kosef J. se simți brusc invadat de un sentiment de recunoștință. Da, mai exista *umanitate* pe lume, speranța era posibilă”, finalul găsindu-l capabil să „respire ușurat” că gardienii nu l-au observat revenind și faptul că „oamenii nu erau decât niște *numere*” era semnul care „îl liniști pe deplin”.

Prin urmare, el nu are nevoie, practic, să se confeseze nimănui, gândurile rămânând, în general, ale sale, fără o expunere exterioară, accentuându-i singurătatea și amintind de protagonistul romanului *Cafeneaua Pas-Parol*, Manase Hamburda, care considera că: „Nu e bine să fii singur niciodată, în nici un fel de împrejurare”⁴, spre deosebire de Kosef J.

Așadar, cititorul nu are nevoie să descifreze mesaje ale semnalelor fizice sau comportamentale ale personajului principal, ci se află direct în spatele textului, pe poziția autorului atoatecunoscător – care-i cedează din putere, în mod deliberat, evident –, cel care creează și cunoaște tot ce trăiește personajul, cu lux de amănunte, în orice moment și orice loc.

Cititorul este astfel și trăitorul sentimentelor protagonistului printr-o supraexpunere la ele – surprinzător, nu numai inofensivă, dar și profitabilă, în sensul bun al cuvântului –, pe care Matei Vișniec a reușit să o realizeze cu pricepere.

02. Exprimarea bucuriei

Sigur că în atmosfera întunecată a penitenciarului în care Kosef J. a fost închis de ani mulți, ne-am fi putut aștepta ca bucuria să nu facă parte din emoțiile trăite prea des nici de el, nici de cei din jurul său.

Însă momentul inițial surprins de Matei Vișniec în realizarea romanului *Domnul K. eliberat* și construirea în continuare a acestuia lasă loc, așa cum ne așteptăm de fiecare dată, surprizei: Kosef J. este, în sfârșit, liber. Nu o știe din primul moment, însă comportamentul amabil al gardienilor îl face să treacă printr-o mulțime de stări.

Anunțat fiind că este un „om liber”, ar fi sperat să se simtă fericit. Nu este așa. Dar, pe alocuri, printre toate motivele de a nu fi fericit, există și acelea de bucurie, exprimate în diverse momente, în diferite circumstanțe, în relațiile cu celelalte personaje sau cu mediul, și sunt dispuse pentru a străluci precum un simplu chibrit într-o cameră întunecată imensă; deși aparent lipsit de putere, acesta face lumină îndeajuns pentru a păstra speranța.

⁴Matei Vișniec. *Cafeneaua Pas-Parol*. Iași: Editura Polirom, Colecția Top 10+, 2014, la Iași, p. 7.

Matei Vișniec îi oferă deținutului evadat și găsit de Kosef J. rolul de purtător al bucuriei; expresia veseliei, a constantei bucurii de a trăi, de a găsi noi modalități de a exista, în cele mai vitrege condiții, printre resturile altora. Aparent naiv, acesta pare să fie, de fapt, cel mai puternic și mai adaptabil, pentru că nimeni și nimic nu-l împiedică să fie vesel.

Deși nu iese din curtea penitenciarului, el a găsit astfel un loc în care nu urma să fie căutat, în care gardienii nu și-au închipuit că ar fi putut să se ascundă: sub nasul lor.

Făcând o paranteză, căutarea este, din nou, motiv important. Aici, îi surprinde pe călăi împreună cu victima sau fosta victimă, Kosef J., în încercarea găsirii evadatului, care îi depășește în inteligență. Totuși, mai târziu, personajul principal ezită să le spună direct că el a reușit să-l găsească și, oricâte indicii le oferă, gardienii nu par să înțeleagă ce li se spune.

Și merită să subliniem că, deși a devenit un „om liber”, paradoxal, Kosef J. nu era deloc nici atât de bucurios, și nici atât de liniștit precum evadatul: „Iar veselia de pe fața lui îi amintea acum veselia de pe fața mamei.”

Revenind, mai mult decât atât, deținutul evadat transformă acea estetică a urâtului exprimată prin mediul în care trăiește, adică depozitele de gunoaie, într-o formă de existență remarcabilă, prin veselia sa: puterea lui interioară depășește limitările exterioare, care pe toți cei din jur îi marchează negativ – autorul deschizând posibilități importante de analiză.

Apare din nou acel contrast existențial pe care îl remarcam și în capitolul anterior, prin prezentarea, în opoziție, spre exemplu, a naturii și lumii comunității de oameni liberi, trăitori ai democrației.

Oamenii din comunitate sunt în discuții continue, care contribuie la tensiunea generală și sunt departe de a fi veseli; par chiar mai puțin destinași și decât deținuții penitenciarului, care sunt veseli în grădina lor de legume, duminica, și care, ca și Kosef J., și-au câștigat o anumită liniște în viața lor – obișnuți cu bătăile cărora nu se împotrivesc.

În ce privește cuvintele și formulările – precum „chicot”, „surâs”, „zîmbet”, „rîs”, „veselie”, dar și „amuzant”, „veșnic optimist”, „bine dispuși”, pentru că „Finalement, la clé du succès de Vișniec réside en sa relation avec le matériel lexical [...]”⁵, cum bine este notat de grupul de autori coordonat de Paul Miclău –, care exprimă bucuria, starea de plăcere sau vreo emoție pozitivă, stimulatoare, acestea sunt folosite în propoziții sau fraze scurte, la intervale mari, fără prea multă accentuare a lor. Sau, poate, exact prezența sau apariția lor bruscă, rapid rezolvată, devine o accentuare, ca o scîlipire a luminii, cum spuneam, în plin întunericul existenței din penitenciar, indiferent de grupul de care aparține personajul respectiv.

Și nu numai, pentru că inclusiv orașul, în care trăiește mama lui Kosef J., are tot tendințe distopice, evident diferite de cele din comunitatea din interiorul penitenciarului, însă și lumea citadină putând și ea să fie definită prin același cuvânt.

În încheiere, exemplificăm printr-un episod dezvoltat în stilul caracteristic vișniecian, prin repetiții, având la bază dexteritatea, subtilitatea și claritatea propozițiilor scurte, ce construiesc rapid și eficient structuri specifice, eficiente: „Omul rîse. Copilul rîse. Kosef J. rîse și el.”, subliniind încă o dată formulele bine statuate ale autorului.

⁵ Paul Miclău – coordonator, Emilia Bondrea, Valentina Marin Curticeanu, Tamara Ceban. *Écrivains roumains d'expression française de Macedonski à Vișniec*. București: Editura Fundației România de Măine, 2013, p. 462.

03. Vremea și natura

Reliefarea elementelor legate de vreme și, respectiv, de natură, în romanul *Domnul K. eliberat*, nu reprezintă, nici pe departe, o permanență și nici nu se constituie parte din descrieri largi, care să încadreze existența personajelor.

Vremea folosește, la început, pentru inițierea dialogului – lucru obișnuit, inclusiv în viața de zi cu zi, în întâlnirile întâmplătoare sau nu. Însă la Matei Vișniec, cele mai multe lucruri, devenite chiar și clișee, în mod curent, se transformă și ne surprind prin efectele lor – așa cum subliniază Emanuel Alexandru Cristoiu: „Orice întâlnire cu textele lui Matei Vișniec este unică prin doza de șoc, entuziasm și uimire pe care ți le provoacă”⁶ –, care, de cele mai multe ori, implică absurdul, fantasticul și, de ce nu, grotescul sau limitele acestuia.

Reîntorcându-ne la ideea anterioară, înainte de a afla că e liber, Kosef J. are surpriza vizitei în celula sa a lui Franz Hoss, inițierea unei discuții pornind de la atingerea pereților, pentru constatarea umidității – din nou, apa, despre care vorbeam în subcapitolul anterior –, și continuând cu vremea.

Când gardianul vorbea despre ploaie, „Kosef J. crezu că visează.”, iar emoțiile sale stăteau să izbucnească, în timp ce Franz Hoss avea „un ton potolit și sfătos”.

Contrastul, dintre cele două poziții, a deținutului pe cale să afle că a devenit liber și a lui Hoss, construiește „bănuieli îngrozitoare” în mintea protagonistului – temându-se chiar că urmează să moară, probabil –, care are totuși curajul de a răsturna situația, împotrivindu-se și spunându-și părerea contrară celuilalt: „Dar în septembrie n-a plouat.”, deși, de obicei, nu avea puterea de a face acest lucru. În situația expusă, are gânduri bune la adresa celor doi gardieni, gășind, astfel, prilejul de a se arăta pe sine, în toată puterea cuvântului.

Ca atare, acest dialog răstoarnă raportul de forțe dintre cei doi și, oricât se răstește gardianul, Kosef J. își asumă riscul de a fi bătut – el neștiind că este ca și eliberat – și iese victorios măcar și dintr-o dispută aparent minoră, însă plină de semnificații în economia construirii poziției noului „om liber”.

În ce privește natura, „[...] numai duminica, în orele lor *recreative*, deținuții lucrau în grădina de legume a penitenciarului”, iar mai departe, o altă foarte scurtă observație despre vreme: „Ziua era însorită [...]”, înseninându-i salutar.

Astfel de inserții despre starea vremii apar din loc în loc, fără a se extinde cumva, așa cum semnalăm, tușele scurte și exacte marcând doar fenomene distincte, parcă în concordanță cu sentimentele personajului care le punctează, precum: „– E de mirare că mai iese soarele, bombăni Franz Hoss”; dar și tot la fel de succinte precizări despre vreme și natură ale naratorului, pe parcursul expunerii: „Cerul era acoperit de nori zdrențuiți. Un vânt destul de rece făcea să tremure frunzele plopilor.”

Totuși, capitolul 7 este cel care schimbă situația, completând caruselul stărilor prin care trece Kosef J. cu mult mai multe imagini ale naturii înconjurătoare, conjugate cu adaosuri despre momentul respectiv al zilei: „Seara părea infinit de calmă și de tăcută.” – parcă în

⁶ Emanuel Alexandru Cristoiu. *Subversiune vs. ideologie în dramaturgia lui Matei Vișniec*. București: Editura muzicală, 2017, p. 39.

tandem cu atmosfera din ultimele momente ale lui K., în romanul lui Franz Kafka, *Procesul*: „Lumina lunii scâldea totul cu liniștea aceea firească, nedăruiată nici unei alte lumi.”⁷

Așadar, descoperind alea care ducea la o poartă secundară, Kosef J. prinde curaj și iese din curtea penitenciarului. Aici, autorul creează un cadru mai larg al naturii, descoperindu-i câmpul gol, unde „[...] palmele i se umezică puțin la atingerea ierbii”, apoi „[...] o livadă cu meri. Erau meri bătrâni, cu ramurile sleite de puteri, atârând, și din cauza bogăției de fructe, pînă în pămînt.”. Descrierile mai ample sunt armonizate cu emoțiile protagonistului în fața naturii libere aflate dincolo de constrângerile, suferințele și durerile resimțite timp de mulți ani la închisoare.

Ca un făcut însă – și tensiunea crește – și parcă suferința nelăsându-l din strânsoare – nesiguranța și incertitudinea apărând din nou, chiar și în momente de eliberare –, în plină „stare de beatitudine”, Kosef J. descoperă că poarta este închisă la întoarcere și, înfuriat, apoi dezamăgit, e nevoit să meargă „de-a lungul zidurilor, în căutarea porții celei mari.”

Nu se poate desprinde nici de temeri și nici de locul suferinței, gradarea expunerii atașamentului față de penitenciar producându-i niveluri din ce în ce mai înalte de anxietate.

Din nou, prin contrast cu frumusețea câmpului și a merilor, autorul descrie drumul acestuia pe „un teren extrem de accidentat, cu rîpe, coline, șanțuri destul de adînci și porțiuni stîncioase, dintre cele mai primejdioase.” Kosef J. nu este lăsat să respire prea mult, are de mers pe o cale grea, chiar dacă e liber.

De asemenea, mai ales în capitolele în care Kosef J. lipsește, vremea și natura sunt înlocuite cu existența unei distopii; o lume în care atmosfera generală are la bază stările de tensiune din comunitatea unde își duc viața oamenii liberi – dar nu în afara penitenciarului, ci în curtea lui – și în loc de natură sunt depozitele de gunoi, iar existența acestor foști deținuți, care trăiesc în democrație, de-abia fiind asigurată de resturile din penitenciar.

Mai adăugăm că iarna apare distinct, ca un maxim al vieții lor grele, fiindu-le dificil chiar să își îngroape morții. La fel și în cazul deținutului evadat: acesta prinde iepuri, dovedind ingeniozitate în crearea capcanelor. Astfel, libertatea lor are un preț foarte mare și situația lor devine foarte greu gestionabilă din lipsa celor necesare existenței.

În concluzie, deși sunt introduse prin alocuțiuni incluse în momente speciale sau, de cele mai multe ori, ocazional, așa cum am arătat, vremea și natura depășesc rolul de instrumente necesare creării cadrului în care se desfășoară narațiunea, fiind și elemente care subliniază, prin contrast, diferența dintre o lume a frumosului existențial – ca un dat al vieții, în esență – și cea a luptei interioare cu cele mai profunde și mai grele sentimente statuate de anii de detenție.

BIBLIOGRAFIE

SURSE PRIMARE

Vișniec, Matei, *Cafeneaua Pas-Parol*, roman, Editura Polirom, Colecția Top 10+, Iași, 2014.

Vișniec, Matei, *Domnul K. eliberat*, roman, Editura Polirom, Colecția Top 10+, Iași, 2015.

⁷ Franz Kafka. *Procesul*. Iași: Editura Polirom, Colecția Top 10+, 2019, p. 293.

BIBLIOGRAFIE CRITICĂ

Cristoiu, Emanuel Alexandru, *Subversiune vs. ideologie în dramaturgia lui Matei Vișniec*, Editura muzicală, București, 2017.

Genette, Gérard, *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*, Editura Univers, București, 1994.

Miclău, Paul – coord.; Bondrea, Emilia; Marin Curticeanu, Valentina; Ceban, Tamara, *Écrivains roumains d'expression française de Macedonski à Vișniec*, Editura Fundației România de Măine, București, 2013.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Ackerman, Angela; Puglisi, Becca, *Enciclopedia emoțiilor. Ghid al expresivității personajelor literare*, Editura Paralela 45, Colecția Compact, Pitești, 2015.

Kafka, Franz, *Procesul*, roman, Editura Polirom, Colecția Top 10+, Iași, 2019.